

۳۸۷

انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان

مباحث جغرافیای فرهنگی

دکتر حجت‌اله شرفی

سرشناسه:	شرفی، حجت‌اله، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور:	مبانی جغرافیای فرهنگی / حجت‌اله شرفی.
موضوعات نشر:	کرمان : دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری:	۲۶۲ ص.
فروست:	انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان؛ ۳۸۷.
شابک:	978-600-201-059-9
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۲۴۷] - ۲۶۲.
موضوع:	جغرافیای فرهنگی
شناسه افزوده:	دانشگاه شهید باهنر کرمان
رده‌بندی کنگره:	۱۱۰۱ م ۲ ش / GF۶۶۱
رده‌بندی دیویی:	۳۰۴/۲
شماره کتابشناسی ملی:	۴۰۴۱۸۰۵

مبانی جغرافیای فرهنگی

تألیف دکتر حجت‌اله شرفی

ناشر: انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی و چاپ: چاپخانه کرمان تکثیر (۳۲۴۵۸۶۵۴)

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹-۵۹-۲۰۱-۶۰۰-۹۷۸

ISBN: 978-600-201-059-9

کلیه حقوق برای دانشگاه شهید باهنر کرمان محفوظ است.

فهرست مطالب

۱۵	 سخن مؤلف
۱۷	 پیشگفتار
۲۱	 فصل اول: مفهوم فرهنگ و جغرافیای فرهنگی
۲۱	 مقدمه
۲۲	 تعریف فرهنگ
۲۵	 مفهوم‌شناسی فرهنگ
۲۵	 لایه‌های فرهنگ
۲۷	 اجزای فرهنگ
۲۸	 انواع فرهنگ
۲۹	 ویژگی‌های فرهنگی
۲۹	 مشخصه‌های فرهنگ
۳۰	 عناصر فرهنگی
۳۰	 مجموعه فرهنگی (یا سازمان فرهنگ)
۳۱	 نسبت عنصر فرهنگی و مجموعه فرهنگی
۳۱	 ارتباط عنصر فرهنگی مجموعه فرهنگی و نهاد
۳۲	 زیست بوم و فرهنگ
۳۳	 مفهوم فرهنگ و جغرافیا
۳۵	 رابطه جغرافیا و فرهنگ
۳۵	 جغرافیای فرهنگی
۴۱	 مفهوم جغرافیای فرهنگی
۴۲	 ویژگی‌های جغرافیای فرهنگی
۴۳	 محتوا و قلمرو جغرافیای فرهنگی
۴۴	 ناحیه فرهنگی
۴۵	 جمع‌بندی

۳۷	فصل دوم: سیر تاریخی جغرافیای فرهنگی
۴۷	مقدمه
۴۸	سیر تاریخی جغرافیای فرهنگی
۵۲	روند شکل‌گیری و تکوین جغرافیای فرهنگی
۵۵	جمع‌بندی
۵۷	فصل سوم: نظریه‌های فرهنگی و جغرافیای فرهنگی
۵۷	مقدمه
۵۸	موضوعات فرهنگی
۵۹	نظریات موجود در جغرافیا، فرهنگی
۶۰	ادراک محیطی
۶۱	رهیافت عوامل طبیعی
۶۱	جبر فرهنگی
۶۳	لامارکسیسم و جبر فرهنگی
۶۳	افتراق فرهنگی
۶۴	پسا ساختارگرایی
۶۴	جغرافیای پسا استعماری
۶۴	نسبیت جغرافیای فرهنگی
۶۵	بخش فرهنگی
۶۶	بوم‌شناسی فرهنگی
۶۷	درهم تنیدگی فرهنگی
۶۷	چشم‌انداز فرهنگی
۶۸	جغرافیای رفتاری
۶۸	جغرافیای قومی
۶۹	جغرافیای نژادی
۶۹	جغرافیای زبان
۷۲	جغرافیای فرهنگی فمینیست
۷۲	مهندسی فرهنگی
۷۳	ائتلاف فرهنگی
۷۳	منطقه فرهنگی
۷۳	سازش فرهنگی

۷۴	پهنه فرهنگی
۷۴	تهاجم فرهنگی و تبادل فرهنگی
۷۶	استحاله فرهنگی
۷۶	چرخش فرهنگی
۷۷	استیلای فرهنگی
۷۸	هویت فرهنگی
۷۸	ضد فرهنگ
۷۸	ترکیب فرهنگی
۷۸	حوزه فرهنگ
۷۹	سرمایه فرهنگی
۷۹	خرده فرهنگ
۸۰	جمع‌بندی
۸۱	فصل چهارم: کانون‌های تمدنی و فرهنگی جهان
۸۱	مقدمه
۸۲	تمدن
۸۲	فرهنگ
۸۳	ویژگی‌های تمدن امروز
۸۴	عناصر تشکیل دهنده فرهنگ و تمدن
۸۴	ارتباط فرهنگ و تمدن
۸۶	جغرافیای تمدن‌های جهان از نظر هانتینگتون
۸۷	تمدن‌های چینی یا کنفوسیوسی
۸۸	ویژگی‌های فرهنگی چین
۸۹	تمدن ژاپنی
۹۰	تمدن هندو
۹۰	تمدن اسلامی
۹۱	تمدن ارتدوکس
۹۱	تمدن غربی
۹۶	تمدن آمریکای لاتین
۹۷	تاریخ و تمدن یونان باستان
۹۸	جغرافیای یونان
۹۹	پیشینه تاریخی یونان

۹۸	شکوفایی تمدن یونان
۱۰۳	ویژگی‌های فرهنگی آتن
۱۰۵	فرجام یونان
۱۰۷	ویژگی فرهنگی هلال خصیب (سامی)
۱۱۰	رقابت هارتلند آتن - هلال الخصیب
۱۱۱	جمع‌بندی
۱۱۳	فصل پنجم: حقوق بشر و چالش‌های مبانی فرهنگ
۱۱۳	مقدمه
۱۱۴	سیر تحول مفهوم حقوق بشر
۱۱۵	مفهوم حقوق بشر
۱۱۸	حقوق بشر و سازگاری با فرهنگ‌ها و جهان بینی‌ها
۱۲۰	اختلاف در مبانی حقوق بشر ریشه‌های آن
۱۲۳	نسبی‌گرایی فرهنگی حقوق بشر
۱۲۵	جمع‌بندی
۱۲۷	فصل ششم: جهانی‌شدن و مبانی فرهنگ
۱۲۷	مقدمه
۱۲۸	تعریف جهانی‌شدن
۱۲۸	مفهوم جهانی‌شدن
۱۳۱	فرآیند جهانی‌شدن
۱۳۱	ابعاد جهانی‌شدن
۱۳۳	آثار مخرب جهانی‌شدن اقتصاد؛ مقاومت‌ها
۱۳۴	دیدگاه‌های جهانی‌شدن فرهنگی
۱۴۲	کارکرد جهانی‌سازی
۱۴۳	دیدگاه‌های جهانی‌شدن
۱۴۸	جهانی‌شدن و جغرافیا
۱۵۲	جمع‌بندی
۱۵۳	فصل هفتم: انسان‌شناختی فرهنگی
۱۵۳	مقدمه
۱۵۳	انسان‌شناسی فرهنگی

۱۵۶	فرهنگ بنا به تعریف انسان‌شناسان
۱۵۸	مفهوم فرهنگ و ویژگی‌های آن در انسان‌شناسی فرهنگی
۱۶۰	روش مطالعه در انسان‌شناسی فرهنگی
۱۶۰	شعبه‌های انسان‌شناسی فرهنگی
۱۶۱	نظریات انسان‌شناسی فرهنگی
۱۶۴	مشکلات انسان‌شناسی فرهنگی
۱۶۵	جمع‌بندی
۱۶۷	فصل هشتم: فرهنگ و توسعه
۱۶۷	مقدمه
۱۶۷	تعریف توسعه
۱۷۰	مفهوم توسعه
۱۷۱	رویکردهای توسعه
۱۷۳	ابعاد توسعه
۱۷۴	تاثیر فرهنگ بر اقتصاد و رفتار اقتصادی
۱۷۶	فرهنگ و توسعه سیاسی
۱۷۹	فرهنگ و توسعه اجتماعی
۱۷۹	توسعه فرهنگی
۱۸۲	فرهنگ و توسعه انسانی
۱۸۲	فرهنگ و توسعه پایدار
۱۹۰	رابطه فرهنگ و توسعه
۱۹۱	ضرورت توجه به رابطه تعاملی فرهنگ و توسعه
۱۹۳	جمع‌بندی
۱۹۵	فصل نهم: ارزش‌ها و فرهنگ در جوامع بین‌الملل
۱۹۵	مقدمه
۱۹۶	انسان و فرهنگ
۱۹۷	فرهنگ‌سازی
۱۹۷	فرهنگ‌پذیری
۱۹۸	اهداف فرهنگی
۱۹۹	ارزش‌ها و مطلوب‌های فرهنگی
۲۰۲	فرهنگ از دید جوامع اسلامی - ایرانی

فرهنگ از دید متفکران غربی.....	۲۰۲
جامعه بین‌الملل و فرهنگ.....	۲۰۵
فرهنگ و تجارت.....	۲۰۹
کاربرد گسترش زبان.....	۲۰۹
دانشگاه و فرهنگ.....	۲۰۹
فرهنگ و فضای مجازی.....	۲۱۰
فرهنگ و فناوری.....	۲۱۰
روابط فرهنگی.....	۲۱۱
روابط فرهنگی، صلح و امنیت.....	۲۱۲
جهانی شدن و روابط فرهنگی.....	۲۱۲
محیط فرهنگی و ارزش‌آرایی.....	۲۱۳
فرهنگ اسلام و ارزش کارآفرینی.....	۲۱۵
محیط ارزشی.....	۲۱۶
ارزش‌های اسلامی و کارآفرینی.....	۲۱۸
جمع‌بندی.....	۲۲۱
فصل دهم: فضا و فرهنگ	۲۲۳
مقدمه.....	۲۲۳
تعریف فضا.....	۲۲۳
مفهوم فضا.....	۲۲۵
فرهنگ و فضا.....	۲۳۰
تعامل فرهنگ و فضا.....	۲۳۲
عوامل فرهنگ‌ساز و فضا.....	۲۳۵
ناحیه فرهنگی.....	۲۳۶
فضا و فرهنگ.....	۲۳۷
فرهنگ و محیط.....	۲۳۸
مکان و فرهنگ.....	۲۳۹
فضا، زمان و مکان.....	۲۴۰
فرهنگ و جغرافیای سیاسی.....	۲۴۱
جمع‌بندی.....	۲۴۴
منابع.....	۲۴۷

سخن مؤلف

شناخت رابطه متقابل جغرافیا و فرهنگ را، به عنوان دو موضوع مهم و پایه در علم جغرافیا، می‌توان تحت عنوان «جغرافیای فرهنگی» مورد مطالعه قرار داد. جغرافیای فرهنگی دانشی است که ارتباط و تعامل دو حوزه فرهنگ و جغرافیا و تأثیرات متقابل آن دو را مورد پژوهش و بررسی قرار می‌دهد. بنابراین روابط و مناسبات متقابل محیط و فرهنگ گروه‌های انسانی از مباحث جغرافیای فرهنگی قلمداد می‌گردد. اگرچه تاکنون به دلیل گستردگی و تنوع موضوعات فرهنگی، تعریف واحدی از جغرافیای فرهنگی ارائه نشده است، لیکن در این شاخه از جغرافیا «تفاوت‌ها و شباهت‌های عناصر فرهنگی، گروه‌های انسانی در ابعاد فضایی و مکانی، مطالعه و بررسی تغییرات فضایی گروه‌های فرهنگی، و نحوه شکل‌گیری الگوهای فضایی فرهنگ، توسط عملکردهای جامعه انسانی تجزیه و تحلیل و بر آن تأکید می‌شود». بر این اساس، چگونگی شناخت اختلافات فرهنگی در مکان‌های مختلف، تغییرات فضایی - مکانی فرهنگ، و شناخت و تقسیم‌بندی مناطق جهان بر اساس فرهنگ و پدیده‌های فرهنگی از سؤالات اساسی مربوط به جغرافیای فرهنگی است. جغرافیای فرهنگ به حوزه مطالعاتی مستقل نیست که به تواند همه اطلاعات مربوط به خود را تولید نموده ران‌ها را به عنوان بخشی از یک سیستم بسته بررسی نماید، بلکه یک تبادل است که در آن اطلاعات تبادل و یافته‌های بسیاری از منابع از یک دیدگاه کلی بررسی می‌شود.

کتاب حاضر، برای دانشجویان رشته‌های علوم جغرافیایی، مطالعات فرهنگی، مهندسی فرهنگی و... به عنوان منبع اصلی درس «مبانی جغرافیای فرهنگ» در مقطع کارشناسی به ارزش ۲ واحد و بر اساس سرفصل‌های مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری نوشته شده است.

لازم می‌دانم از همکار محترم سرکار خانم دکتر محدثه عباس‌نژاد جهت تنظیم، صفحه آرایی، سرکار خانم مریم رستاخیز، دانشجوی ممتاز کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید باهنر، که زحمت ویرایش متن کتاب را بر عهده گرفتند، تشکر نمایم و توفیقات روزافزون ایشان و دیگر دانشجویان ساعی این رشته را از درگاه خداوند متعال مسألت نمایم.

دکتر حجت‌اله شرفی

دانش و معرفت بشر، حاصل تلاش کاوش‌گرانه‌ای است که طی قرن‌های متمادی صورت گرفته و از طریق انتقال به نسل‌های بعد و رشد گسترش تدریجی، به صورت کنونی درآمده است. این دانش و معرفت از خصلت گسترش‌یابندگی برخوردار است؛ یعنی در هر مقطع و دوره تاریخی از زندگی بشر، معلومات جدیدی حاصل گردیده که بر معلومات قبلی او افزوده شده است. چرا که همه قرن‌ها دوره‌ها به طور یکسان در شکل‌گیری این جریان فزاینده علمی نقش نداشته‌اند. با این حال، دانش و معرفت بشر در دوره‌های تاریخی، به ویژه بعد از رنسانس افزایش چشم‌گیری پیدا نموده و در قرن اخیر از گسترش بی سابقه‌ای برخوردار شده است.

در این میان جغرافیا در شکل طبیعی آن با پستی‌ها، بلندی‌ها و شرایط مختلف اقلیمی تعیین می‌یابد و حضور انسان در زمین به جغرافیا بعد انسانی می‌بخشد؛ یعنی به تبع حضور انسان، جغرافیای انسانی شکل می‌گیرد. این جغرافیا در ابتدایی‌ترین شکل آن از ابعاد جسمانی انسان و از نحوه توزیع و پراکندگی، زمین تأثیر می‌پذیرد. اما حضور فرهنگ، صورت‌های جدیدی از جغرافیا نظیر جغرافیای سیاسی و جغرافیا فرهنگی را به دنبال می‌آورد. در حاشیه فرهنگ، زمین نیز نواحی و مرزهایی مختلف پیدا می‌کند. برخی مناطق آن مقدس و بعضی دیگر پلید شمرده می‌شود. و یا آن که هر منطقه، تحت تملک، استیلا و اقتدار قوم و گروهی خاص قرار می‌گیرد و در قالب یک کشور از مرزهای مشخص برخوردار می‌شود. جغرافیای فرهنگی، ناظر به مناطق حضور فرهنگ بشری است و مرزهای این جغرافیا، از موانعی حکایت می‌کند که می‌تواند برای گسترش فرهنگ وجود داشته باشد. برخی از این موانع، طبیعی و بعضی دیگر، فرهنگی هستند؛ همچنین، برخی از این موانع درونی و بعضی دیگر بیرونی می‌باشند. جهان فرهنگی، جهانی است که از زاویه نگاه و توان انسان‌ها پدید می‌آید. این جهان در قالب معرفت‌های مختلف، تفسیر و تبیین‌شده و مرزبندی می‌گردد. برخی از این جهان‌ها، از مرزهای جغرافیایی و یا انسانی، به شرحی که گذشت، نمی‌توانند عبور کنند. اما فرهنگ جهانی که استعداد درهم شکستن مرزهای جغرافیایی و حتی تاریخی را دارد؛ هم از دیواره‌های زمانی عبور می‌کند و هم موانع طبیعی را درهم می‌شکند. توسعه و بسط، به تناسب عناصر فرهنگی می‌تواند صور مختلفی داشته باشد. برخی صور با تقسیم مناطق جهانی به حسب مناطق جغرافیایی و یا نژادی همراه است. آخرین مانع فرهنگی، فرهنگ رقیب است؛ فرهنگی که ظرفیت جهانی‌شدن را داشته باشد. علاوه بر فائق آمدن بر موانع درونی برای فعلیت یافتن،

موانع بیرونی را نیز برطرف می‌کند و موانع بیرونی تنها موانع جغرافیایی نیست، بلکه موانع فرهنگی است. فرهنگ‌های رقیب یا فرهنگ‌هایی هستند که ظرفیت جهانی شدن را ندارند و یا فرهنگ‌هایی هستند که جهان را به گونه‌ای دیگر می‌بینند. موانع جغرافیایی را با فناوری می‌توان برداشت، اما موانع فرهنگی تنها با تحولات فرهنگی و یا با اقتدار و تسلط اقتصادی، سیاسی، نظامی قابل تسخیرند که در این صورت بسان انرژی ذخیره شده به دنبال فرصت برای بازگشت مجدد می‌باشند.

کتاب حاضر که تحت عنوان “مبانی جغرافیای فرهنگی” تهیه شده است گام کوچکی است که در مسیر رسیدن به این راستا برداشته شده است. این کتاب حاصل برخورداری از منابع، آثار و تجارب ارزشمند دیگران و نیز تجربیات چند ساله نگارنده در تدریس درس مبانی جغرافیای فرهنگی در دانشگاه می‌باشد.

این کتاب شامل ده فصل می‌باشد: فصل اول به بیان و تشریح مفاهیم کلی مفهوم فرهنگ و جغرافیای فرهنگی، تعریف فرهنگ، مفهوم‌شناسی فرهنگ؛ لایه‌های فرهنگ؛ اجزای فرهنگ؛ انواع فرهنگ؛ ویژگی‌های فرهنگی؛ مشخصه‌های فرهنگ، عناصر فرهنگی، زیست‌بوم و فرهنگ، جغرافیای فرهنگی، محتوا و قلمرو جغرافیای فرهنگ و ناحیه فرهنگی می‌پردازد. در فصل دوم، سیر تاریخی جغرافیای فرهنگی و روند تحول و شکل‌گیری جغرافیای فرهنگی مورد بررسی قرار گرفته است. فصل سوم، مباحث نظریه‌های فرهنگی، جبر فرهنگی، جبر طبیعی، افتراق فرهنگی، پسا ساختارگرایی، جغرافیای پسا استعمار، دراک محیطی، نسبیت جغرافیای فرهنگی، پخش فرهنگی، بوم‌شناسی فرهنگی، درهم‌پیکری فرهنگی، جغرافیای رفتاری، جغرافیای قومی، جغرافیای نژادی، جغرافیای زبان، جغرافیای فرهنگ فمینیست، مهندسی فرهنگی، ائتلاف فرهنگی، منطقه فرهنگی، سازش فرهنگی، پهنه فرهنگی، تاجم فرهنگی و تبادل فرهنگی، استحاله فرهنگی، چرخش فرهنگی، استیلای فرهنگی، هم‌ت فرهنگی، ضد فرهنگ، ترکیب فرهنگی، حوزه فرهنگی، سرمایه فرهنگی را پوشش داده است. در فصل چهارم، به کانون‌های تمدنی جهان، ظهور تمدن‌ها، تمدن و شهرنشینی، دگرگونی تمدن‌ها، عوامل و مولفه‌های تمدن، دین و تمدن، جغرافیای تمدن‌های جهان از نظر هانتینگتون، تمدن‌های بزرگ، تمدن‌های چینی یا کنفوسیوسی، ژاپن، هند، اسلامی و غربی، یونانی، ارتدوکس، هلال الخصیب و آن برداشته شده است. فصل پنجم، به بررسی حقوق بشر و چالش‌های ارزشی مبانی فرهنگ، سیر تحول مفهوم حقوق بشر؛ فصل ششم به جهانی شدن و مبانی فرهنگ، مفهوم جهانی شدن و فرهنگ، دیدگاه‌های جهانی شدن فرهنگی، کارکرد جهانی‌سازی اختصاص یافته است. در فصل هفتم، انسان‌شناختی فرهنگی. فرهنگ از نظر انسان‌شناسی، فرهنگ‌پذیری؛ در فصل هشتم، فرهنگ و توسعه، مفهوم توسعه، ابعاد توسعه،

توسعه فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، انسانی، پایدار؛ در فصل نهم، ارزش‌ها و فرهنگ در جوامع بین‌الملل، فرهنگ‌سازی، مطلوبیت و ارزش‌ها، فرهنگ‌کار، و سرانجام در فصل دهم، مفهوم فضا، فرهنگ و فضا، تعامل فرهنگ و فضا، مکان‌های فرهنگی، ناحیه فرهنگی، فرهنگ و محیط، مکان و فرهنگ، فضا، زمان و مکان فرهنگ و جغرافیای سیاسی مورد واکاوی عالمانه مولف قرار گرفته است.

در پایان، ضمن تشکر از دوستانی که کار مهم ویرایش را به خوبی انجام داده‌اند و نیز با تشکر از همسر و فرزندانم که مجال نوشتن این کتاب را به اینجانب دادند، از خوانندگان گرانقدر تقاضای می‌شود، کاستی‌های این اثر را به نگارنده گوشزد نمایند تا نسبت به رفع آن در چاپ‌های بعد اقدام شود.

حجت‌اله شرفی

دانشگاه شهید باهنر کرمان